

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017) – badania naukowe

■ KRZYSZTOF MUSIK (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w okresie 25 lat działalności realizowali 37 tematów badawczych, w tym 13 wieloletnich. Mając na celu jak najlepsze poznanie środowiska naturalnego regionu, oprócz szeroko pojętych inwentaryzacji przyrodniczych i wizji terenowych, przedmiotami szczegółowych badań były: chomik europejski, drobne ssaki, gatunki i siedliska przyrodnicze z Dyrektywy Siedliskowej, jęczyzka syberyjska, liczydło górskie, mięczaki, niedźwiedź brunatny, nietoperze, owady społeczne, ptaki, ważki, zbiorowiska leśne, zaroślowe, łąkowe i źródłiskowe oraz żubr europejski.

Najdłużej realizowanym tematem badawczym, rozpoczętym jeszcze przed działalnością Centrum, prowadzonym nieprzerwanie od 1982 roku jest „Monitoring stanu populacji liczydła górskiego (*Streptopus amplexifolius*) w rezerwacie „Ochojec” w Katowicach”. W ramach tematu prowadzono badania nad populacją tej górskiej rośliny na dwóch stałych powierzchniach badawczych. W każdym sezonie wegetacyjnym dwukrotnie (w maju i lipcu) prowadzono obserwacje ekologiczne i pomiary biometryczne. Dodatkowo pobrane były nasiona do analiz laboratoryjnych, w celu przebadania zdolności kiełkowania. W latach 2008-2010 przeprowadzono również porównawcze badania genetyczne liczydła górskiego na wybranych 15 stanowiskach w górach i poza nimi.

Krótko po tym jak Centrum zostało powołane, zaczęto realizować temat „Inwentaryzacja geobotaniczna zbiorowisk łąkowych Wyżyny Śląskiej”. Badania terenowe prowadzono w latach 1995-1999, na co składało się 13 wyjazdów terenowych, wykonanie 26 spisów florystycznych oraz 32 zdjęć fitosocjologicznych. Zebrany materiał zielnikowy oznaczono, uporządkowano dane ze spisów florystycznych, założono kartotekę gatunków i zbiorowisk łąkowych oraz wykonano dokumentację fotograficzną. Także w roku 1995 wykonano opracowanie syntetyczne „Pszczynskie żubry”, które było podstawą założenia bazy danych o wszystkich żubrach hodowanych na ziemi pszczyńskiej, na bieżąco uzupełnianej. W ramach tematu gromadzona jest bibliografia żubrów pszczyńskich.

W 1999 roku rozpoczęto temat „Monitoring i ochrona populacji niedźwiedzia brunatnego w województwie śląskim”. Opracowano szczegółową kartę obserwacji niedźwiedzia, przeznaczoną dla obserwatorów terenowych. W ramach prowadzonego tematu gromadzono dane ankietowe o występowaniu tego dużego drapieżnika w Beskidach. Wyniki monitoringu gromadzone są w postaci bazy danych.

Również w 1999 podjęto badania bezkręgowców, z dwoma tematami – „Rozpoznanie składu gatunkowego i stanu ilościowego fauny pszczołowych województwa śląskiego” oraz „Inwentaryzacja fauny mrówek w wybranych rezerwach przyrody województwa śląskiego”. Pierwszy z nich realizowany był do 2005 roku, drugi do 2007 roku. Efektem prac było bliższe poznanie hymenopterofauny województwa śląskiego, natomiast wyniki opracowano w formie raportu.

Rok 1999 zaowocował również opracowaniem programu pełnej restytucji paproci – marsylii czterolistnej na stanowiska zastępcze. W obrębie tego tematu badawczego, oprócz zabiegów ochrony, prowadzono monitoring i obserwacje populacji tej rośliny w Miejskim Ogrodzie Botanicznym w Zabrze oraz w Rudach Raciborskich i Mysłowicach. Przeprowadzono również badania genetyczne w Katedrze Genetyki Uniwersytetu Śląskiego materiału roślinnego ze stanowisk w Polsce, na Słowacji oraz w Niemczech i Francji.

W 2000 roku rozpoczęto pięcioletni temat badawczy „Monitoring i czynna ochrona owadów pszczołowych”. W tym celu zakupiono 10 sztucznych gniazd lęgowych dla pszczoł samotnic i zainstalowano je w różnych częściach województwa śląskiego. W następnych latach kontrolowano stopień zasiedlenia gniazd oraz prowadzono analizę entomologiczną składu gatunkowego i ilościowego w celu wypracowania strategii czynnej ochrony tej grupy bezkręgowców. Wyniki prac przedstawiono pod postacią merytorycznego sprawozdania.

Rok 2002 zaowocował rozpoczęciem badań odnotofauny w województwie śląskim, czyli realizacją tematu badawczego „Monitorowanie ważek w województwie śląskim”, w ramach którego w przeciągu 14 lat zinwentaryzowano 296 stanowisk ważek. Odnotowano 65 gatunków, z czego 5 zanotowano po raz pierwszy na Górnym Śląsku, a w porównaniu z historycznymi doniesieniami stwierdzono zanik 3 gatunków. Na wielu stanowiskach prowadzono coroczny monitoring gatunków chronionych. Efektem prac pracowników Centrum było ustanowienie 3 stref ochrony dla najmniejszej, ściśle chronionej ważki występującej w Polsce – iglicy małej. Dodatkowo prowadzono również monitoring występowania ciepłolubnych gatunków ważek.

Od roku 2003 Centrum nieprzerwanie prowadzi temat badawczy „Monitoring populacji *Ligularia sibirica* w ostoi Natura 2000 Suchy Młyn”. W jego ramach pracownicy wykonują monitoring populacji tej

Marsylia czterolistna

Fot. J. B. Parusel

Iglica mała

Fot. A. Misza

Licydło górskie

Fot. J. B. Parusel

Chomik europejski

Fot. K. Sokół

Jęczyzka syberyjska

Fot. K. Musik

Żubr europejski

Fot. J. B. Parusel

bardzo rzadkiej rośliny w Polsce. Corocznie prowadzi się kontrolę stanowiska jęczyczki w trakcie jej kwitnienia oraz wykonuje się pomiary biometryczne poszczególnych osobników, a wyniki wprowadzane są do bazy MapInfo. W latach 2008 i 2017 wykonano również za zgodą Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska zabiegi ochrony czynnej jęczyczki syberyjskiej.

W 2006 roku rozpoczęto temat badawczy „Monitoring rozmieszczenia i liczebności chomika europejskiego (*Cricetus cricetus*) na terenie województwa śląskiego”. Przez następne lata skontrolowano pod kątem obecności chomika kilkanaście gmin naszego województwa, z czego szczegółowe, coroczne kontrole prowadzono w Siemianowicach Śląskich, Chorzowie czy Piekarach Śląskich.

W latach 2006-2013 realizowano temat „Występowanie i ekologia bezkręgowców wodnych, ze szczególnym uwzględnieniem mięczaków w wybranych zbiornikach i ciekach wodnych województwa śląskiego”, w ramach którego prowadzono badania malakologiczne dotyczące między innymi występowania błotniarki wysmukłej.

Od 2010 roku Centrum uczestniczy w monitoringu przyrodniczym „Wojewódzkiego Programu Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej Owca Plus do roku 2020”. W jego ramach prowadzone są badania na temat wpływu użytkownia pasterskiego na stan siedlisk przyrodniczych, populacje rzadkich i zagrożonych gatunków roślin oraz różnorodność biologiczną. Monitoring prowadzony jest na wyznaczonych powierzchniach badawczych w zakresie ogólnym oraz szczegółowym, dla gatunków takich, jak: zawilec wielkokwiatowy, dzwonek piłkowany, zimowit jesienny i przytulia krakowska oraz siedlisk przyrodniczych: muraw bliźniczkowych, muraw kserotermicznych, niżowych i górskich łąk kośnych.

Dodatkowo, poza wyszczególnionymi tematami badawczymi, pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska prowadzili 26 tematów badawczych realizowanych w krótszych terminach,

Symposium Odonatologiczne PTE w Węglówce (2011)

Fot. A. Miszta

zazwyczaj przez jeden lub dwa sezony wegetacyjne. Prowadzono inwentaryzacje przyrodnicze, monitoring gatunków rzadkich oraz chronionych, badano stan zachowania środowisk oraz prowadzono szeroko zakrojone obserwacje przyrodnicze.

Wyniki swoich badań pracownicy Centrum opublikowali w ponad 200 artykułach i komunikatach naukowych, zamieszczonych w czasopiśmie krajowych i zagranicznych oraz w ponad 300 artykułach i komunikatach popularnonaukowych.

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska wielokrotnie zlecało wykonanie inwentaryzacji przyrodniczych specjalistom i przyrodnikom. Krótko po rozpoczęciu działalności tego typu prace wykonywane były w rezerwatach przyrody, w celu lepszego poznania bioróżnorodności tych obszarów. Wykonywane były głównie inwentaryzacje briologiczne oraz koleopterologiczne.

Pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w okresie 25 lat działalności uczestniczyli w różnorodnych formach aktywności naukowej. Umożliwiło to prezentacje otrzymanych wyników z realizowanych własnych tematów badawczych i inwentaryzacji przyrodniczych. Dzięki takiej aktywności oraz spotkaniom z innymi przyrodnikami możliwa była wymiana informacji o charakterze naukowym, co przyczyniało się do ułatwienia rozwiązywania problemów pojawiających się w trakcie pracy na rzecz ochrony przyrody województwa śląskiego. Pracownicy Centrum uczestniczyli łącznie w 279 konferencjach naukowych, z czego 33 miały charakter międzynarodowy, a 246 ogólnopolski lub regionalny. Czynny charakter, a więc wygłoszenie referatu naukowego lub prezentacja posteru miało miejsce na 57 konferencjach. Warto odnotować obecność przyrodników

Centrum na międzynarodowych spotkaniach takich, jak Molluscan Forum w Londynie, Environmental changes and biological assessment w Ostrawie czy 22. European Vegetation Survey Workshop w Rzymie.

Pracownicy Centrum są również wieloletnimi członkami towarzystw naukowych i aktywnie uczestniczyli w ich spotkaniach. Prelekcje lub postery prezentowane były na 28 spotkaniach lub konferencjach towarzystw, natomiast łącznie pracownicy Centrum uczestniczyli w takich zjazdach ponad 120 razy. Regularnie uczestniczono w spotkaniach Śląskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Śląskiego Towarzystwa Entomologicznego, w Krajowych Seminariach Malakologicznych (organizowanych przez Stowarzyszenie Malakologów Polskich), Zjazdach Ornitologów Śląska, Zjazdach Ornitologów Polski Południowo-Wschodniej (organizowanych przez Małopolskie Towarzystwo Ornitologiczne) oraz spotkaniach Górnośląskiego Koła Ornitologicznego.

Poza konferencjami oraz zjazdami towarzystw naukowych, pracownicy aktywnie uczestniczyli w seminariach naukowych, jubileuszowych lub metodologicznych. W 4 tego typu spotkaniach uczestniczono czynnie – wygłaszając referat naukowy lub poprzez członkostwo w Komitecie naukowym, natomiast biernie uczestniczono w 22 seminariach.

By jak najlepiej dokumentować, chronić i poznawać otaczające nas środowisko przyrodnicze pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska nieustannie podnoszą swoje kwalifikacje. W tym celu uczestniczyli łącznie w 98 szkoleniach i warsztatach. W służbie ochrony przyrody idą z nurtem rozwijających się technologii gromadzenia informacji i wykorzystania danych przestrzennych. W okresie zatrudnienia w Centrum dwóch pracowników uzyskało stopień naukowy doktora nauk biologicznych, a dwóch dalszych gromadziło materiały do prac doktorskich.

Ponadto pracownicy Centrum aktywnie udzielali się w spotkaniach informacyjnych, debatach dotyczących środowiska czy wydarzeniach związanych z popularyzacją wiedzy o przyrodzie. ♦

Pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w trakcie badań przyrodniczych

